بسم الله الرحمن الرحيم

د ترکيې د پولي واحدې لېرې سقوط

(ژباړه)

پوښتنه:

د ترکيې پولي واحدې لېره په يوه ورځ کې (۲۰۱۸ د اگست ۱۰مه) کې ۱۴ سلنه راټيټه شوه، په داسې حال کې چې په تېر پوره يوه کال کې په متواتر ډول ۲۱ سلنه راټيټه شوې وه. امريکا ته د ترکيې پر فولادو، المونيمو او نورو توکو باندې د ياد هېود لخوا د گمرکي محصول لوړول د لېرې په راټيټېدو نوره هم اغېزه کړې ده، سر بېره پر دې له تېر يوه کال راهيسې په ترکيه کې د امريکايي عيسوي کشيش د خوشي کولو د مسله هم گرمه شوې ده؛ د دې ناورين اصلي واقعيت څه دی او کوم لوري ته روان دی؟

ځواب:

د ځواب د ښه وضاحت لپاره بايد لاندې ټکو ته ښه ځير شو:

لومړی: د لېرې ناورين او په څو پړاوونو کې د هغې متواتر راټيټېدل:

1- کله چې خلافت او د خلافت د پولي واحد سره زر او سپين زر له منځه لاړل، نو لېره په ۱۹۲۷ ز کال کې لېرې د ډالر په معادل ارزښت سره کار پيل کړ. وروسته بيا په ۱۹۳۳ کال کې د لېرې د سقوط داستان پيل شو، چې يو ډالر د دوو لېرو معادل و او د لېرې سقوط همداسې دوام پيدا کړ، چې په ۲۰۰۱ کال کې يو ډالر له يو ميليون او ٦٥٠ لېرو سره معادل شو. د پيسو د نړيوال صندوق لخوا د اقتصادي فشارونو له امله د ترکيې اقتصادي وضعيت خورا ويجاړ و او ترکيه په دې وخت کې د اجاويد لخوا

رهبري کېدله او له سیاسي اړخه په انګلیس پورې یې تړاو درلود او په چیغو او زاریو یې پیل کړی و. وروسته په ۲۰۰۲ کې ټاکنې وشوې او دا ټاکنې د امریکا په ملاتړ اردوغان وګټلې او حکومت یې جوړ کړ. د اردوغان حکومت پرېکړه وکړه چې له خپل پولي واحد څخه شپږ صفرونه لرې کړي، چې دا پرېکړه د پارلمان په تصویب سره عملي شوله او د ۲۰۰۵ د جنوري د میاشتې له لومړۍ نېټې په رسمي ډول یې اعتبار پیدا کړ. په دې سره یو ډالر له ۱,۷۹ لیرو سره معادل شو. مګر دغه حالت زیات دوام ونه کړ او له ۲۰۱۳ کال څخه لیرې د ډالر پر وړاندې نزولي خوځښت پیل کړ او د ۲۰۱۴ کال تر لومړیو پورې دغه نزولي خوځښت خورا ګړندی شو او تر ۳۰ سلنې یې خپل ارزښت بایلود او همداسې تر ننه پورې نوره هم راټیټه شوه. د اردوغان حکومت تلاش کاوه چې د لیرې دا نزولي خوځښت ډپ کړي، مګر کله هم بریالی نشو. د لیرې ارزښت د روان کال له پیله د پام وړ ټیټوالی لري؛ چې په تېرو شپږو میاشتو کې یې ارزښت ۲۱ سلنه راټیټ شو.

2- د لیرې د راټیټېدو ناورین د جولای د میاشتې په ۲٦ تاریخ هغه وخت نور هم لانجمن شو چې کله ټرامپ او مرستیال یې مایک پنس ترکیې ته خبرداری ورکړ چې که امریکایي کشیش بونسون ازاد نه شي، نو سخت بندیزونه به ورباندې ولګوي. وروسته د اګېست د میاشتې په وروستیو کې د لیرې ارزښت نور هم راټیټ شو او یو ډالر له ۴,۹۱ سره معادل شو، په داسې حال کې چې د ترکیې د مرکزي بانک د پرېکړې پر بنسټ مخکې دا قیمت ۱۷,۷۵ سلنه چې ۴,۷٦ کېږي معادل و. د ترکیې مرکزي بانک د سه شنبې په ورځ د سود بیه ثابته وساتله او دا په تېرو ۱۴ کلونو کې د تورم هغه لوړه کچه وه. نوموړي بانک د یوې اونۍ لپاره د سود بیه ۱۷,۷۵ سلنه وساتله او د لیرې ارزښت د روان کال له پیله تر اوسه ۲۰ سلنه ټیټ شوی و، خپل ارزښت نور هم له لاسه ورکړ او په دې سره یو ډالر له ۴,۹۱ لیرو سره معادل شو او دا هغه وخت راټیټ شو چې کله پرېکړه وشوه چې یو ډالر باید له ۴,۷٦۰۵ لیرو سره معادل وي. (سرچینه: سکای نیوز عربي؛ ۲۰۱۸ د جولای ۲۴مه)

3- همدارنګه لیرې هغه وخت خپل ارزښت له لاسه ورکړ چې کله ټرامپ په خپل ټویټر پاڼه باندې اعلان وکړ چې غواړي پر ترکیه باندې اقتصادي بندیزونه ولګوي. د دې لپاره چې انقره دا ناورین کنټرول کړي، امریکا ته یې د ترکیې د بهرنیو چارو د وزیر په مشرۍ د اګېست د میاشتې په اوومه نېټه یوه ډله واستوله او دوی له خپل سیال سره د امریکا کشیش په اړه خبرې وکړې، مګر دغو خبرو کومه پایله نه درلوده. د خبرو تر ناکامېدو وروسته ټرامپ پر خپل ټویټر پاڼه د اګېست د میاشتې په لسمه د ترکیې د المونیمو او فولادو پر صادراتو د مالیې د لوړولو پرېکړه اعلان کړه او دا ستونزه یې نوره هم زیاته کړه. امریکا د ترکیې په المونیمو او فولادو چې امریکا ته صادرېږي په ترتیب سره ۲۰ سلنه او ۵۰ سلنه مالیه لوړه کړله او دې کار د لیرې ارزښت نور هم راټیټ کړ. په دې سره د ډالر پر وړاندې د ترکیې ارزښت ۴۰ سلنه راټیټ شو. ټرامپ وویل: (د فولادو او المونیمو پر مالیاتو مې د دوه چنده زیاتوالي امر ورکړی دی. سرچینه: https://arabi21.com د اګېست ۱۰مه)

4- پورته واقعیتونو ته په کتو سره د امریکا او ترکیې ترمنځ د مالي ناورین لانجه په ظاهره د امریکایي کشیش مسله ده. ځکه د امریکا ولسمشر غواړي د امریکا اصولي مسیحیان خوشاله کړي. مګر رښتیا خبره دا ده چې د امریکایي کشیش مسله یوازې یوه پلمه ده او غواړي چې د لیرې د سقوط اصلي لاملونه پټ کړي. په اصل کې دا خبره یوه سیاسي مسله ده او امریکا غواړي چې په دې سره اورپا ته اقتصادي ټکان ورکړي، چې د دې خبرې جزیات په لاندې ډول دي:

د دې ناورین نښې د امریکا او ترکیې د اوسنۍ لانجې څخه مخکې څرګندې وې؛ د همدې لپاره ترکیې ټولټاکنې د ۲۰۱۸ کال د نومبر له میاشتې د همدې کال د جون میاشتې ته رامخته کړلې، چې داسې نه چې پر ټولټاکنو ناوړه اغېز وکړي. په دې خبره باندې خپله اردوغان هم اعتراف وکړ: (د انتخاباتو د تاریخ په مخته راوستلو سره لویو اقتصادي زلزلو ته چمتووالی نیسو، که داسې ونه کړو، نو د دې دورې مالي تاوانونه نشو زغملی.) (سرچینه: د ترکیې خبرې پاڼه: ۲۰۱۸ د اپرېل ۲۰مه). دا په دې دلالت کوي چې د لیرې د ارزښت ټیټوالی د امریکایي کشیش او ګمرکي مالیاتو مخکې په پلان کې و. ځکه امریکایي کشیش برونسون په ۲۰۱٦ کې زنداني شوی و او پر ترکیه اقتصادي بندویزونه اوس ولګول شول، نو ځکه د برونسون مسله هېڅ معنا نه لري، په ځانګړې ډول چې امریکا دین او د بشر حقونه ته کومه ځانګړې پاملرنه نه لري.

5- د ترکیې د سقوط اصلي لاملونه په لاندې ډول بیانوو:

الف) په وروستیو لسو کلونو کې پر ترکیه او په ځانګړې توګه په خصوصي سکټورونو باندې د پورونو د اندازې کچه. د ترکیې د خزانې وزارت د ۲۰۱۷ کال د سپټمبر په میاشت کې اعلان وکړ چې ترکیه ۴۳۸ میلیارده پوروړې ده او دوی یوازې ۱۱ میلیارده ورکولی شي. د ترکیې د خزانې وزارت مسوولینو د ۲۰۱۷ کال د اکتوبر د میاشتې په ۳۱ داسې اعلان وکړ: (موږ د ۱۰,۹۲ ملیاردو ډالرو د پور د ادا کولو لپاره چمتووالی نیسو او دا د ۴۳,۱ میلیاردو ډالرو هغه برخه ده چې موږ یې په ۲۰۱۸ کې اخلو او نوی تورم له ۱۰ سلنه زیات دی.) (سرچینه: د اناضول خبري اژانس د ۲۰۱۷ د اکتوبر ۳۱) په دې سره د خطر زنګ ووهل شو او په دې وروستیو کې د خزانې د وزارت مشاور داسې اعلان وکړ: (پر ترکیه باندې د بهرنیو پورنو اندازه د روان کال په لومړي فصل کې ۴٦٦,۱ میلیارده ډالر ده. سرچینه: د اناضول خبري اژانس د ۲۰۱۸ د جون ۲۹مه) د یادولو وړ ده چې دا د دې پورونو زیاته برخه په دولتي پروژو پورې اړه ده، مګر اجرا او پلي کول یې خصوصي سکټورونو په غاړه اخیستې، ځکه په وروستیو لسو کلونو کې د اردوغان حکومت کوښښ کړی دی چې د نړیوال پورونه یوه اندازه په خصوصي سکټورونو باندې واچوي او پر دولت یې فشار یو څه کم شي. دا پورونه خصوصي سکټورونه په مستقیمه توګه له بهرنیانو تر لاسه کوي. اوسمهال د دې قرضونه یوه برخه په خصوصي سکټورونو پورې اړه لري او همدوی یې باید ادا کړي او دا د دولت یو سیاسي چل دی او غواړي وښیي چې دولت زیات بهرني پورونه نه لري.

ب) د ترکیې د سوداګرۍ او ګمرکونو وزارت په دې وروستیو کې وویل چې په روان کال کې د صادراتو او وارداتو ترمنځ ۷۷,۰٦ سلنه تفاوت موجود دی. په داسې حال کې چې په تېر کال کې دا تفاوت یوازې ۳۷,۵ سلنه و او دا

په دې پولي واحد سره په سختۍ ورکول کېږي. په ۲۰۱۷ کې د ترکيې صادرات ۱۵۷,۱ ميليارده ډالر وو او واردات يې ۲۳۴,۱۵۶ ميليارده ډالر وو. (سرچينه: د ترکيې دولتي ټلويزيون، ۲۰۱۸ د جنوري دويمه.) سربېره پر دې د تورم رسمي شمېرې هم د ترکيې د شمېرو او ارقامو د رسمي ادارې له لوري د روان کال د اګېست د مياشتې په درېيمه اعلان شوې؛ دا اداره د تورم اندازه ۱۵,۸۵ سلنه ښيي. (سرچينه: د اناضول خبري اژانس، ۲۰۱۸ د اګېست دريمه) د تورم دا کچه له ۲۰۰۳ کال راهيسې چې کله اردوغان او د هغه حزب واک ته رسېدلی دی لوړه کچه ده او دا لومړی ځل دی چې د تورم کچه دومره لوړه شوې ده. په داسې حال کې چې د ترکيې د مرکزي بانک دنده او موخه دا ده چې ياد تورم پنځه سلنې ته راټيټ کړي، يعنې د اورپا د تورم له کچې سره يې برابر کړي. مګر دې موخه ته په رسېدو کې دوی ناکام شول، ځکه دوی دا کچه يوازې اته سلنې ته راټيټه کړی شوی، مګر تېر کال بېرته دا کچه لس سلنې ته جګه شوه او سږ کال ۱۶ سلنې ته جګه شوه.

ج) د طبقه بندۍ د اژانسونو لخوا د ترکيې د اقتصاد ټيټ ښوودل، چې دې چارې د لېرې پر ارزښت منفي اغېز وکړ او د اعتماد کچه يې د ترکيې پر اقتصاد راټيټه کړله. له دغو اژانسونو څخه د (موديز) آژانس د ۲۰۱۸ د اپرېل پر ۱۴ اعلان وکړ چې د ترکيې د پولي واحد کمزوري او د پورونو زياتوالی کېدی شي خورا خطرناک وي. ياد اژانس وويل: (د ترکيې د پولي واحد سخته کمزوري د هغه د قرضونو په کچه باندې اغېز کوي او اقتصاد يې له ستونزو سره مخ کوي.) سرچينه: د رويترز خبري اژانس، ۲۰۱۸ د اپرېل ۱۴مه. ياد اژانس د ۲۰۱۸ د مارچ په ۱۳م د ترکيې درجه له BA1 څخه BA2 ته راټيټه کړله. اردوغان په دې کار سخت خواشينی شو او داسې يې وويل: (د اقتصادي ودې د ټاکونکو اژانسونو موخه دا ده چې ترکيه په اقتصادي کړاوونو کې واچوي او مالي بازارونو بايد دا خبرې جدي ونه نيسي.) سرچينه: ترک پرس، ۲۰۱۸ د مارچ ۱۳مه. همدارنګه د اقتصادي ودې د درجه بندۍ يوه بل آژانس (اند پورز ستنډرډ) د ۲۰۱۸ د مې په دويمه نېټه له تمې خلاف د ترکيې اقتصاد يې له مخکې کمزوری اعلان کړ. ياد اژانس اعلان وکړ چې غواړي د ترکيې د اقتصادي ودې درجه له (B/BB+) څخه يې (B/BB-) راښکته کړي. ياد اژانس په يوه بيانيه کې داسې اعلان وکړ: (د دې راټيټدو لامل دا دی چې موږ د ترکيې د پولي واحد له بې ثباتۍ او د تورم د لوړې کچې او نوسان څخه وېره لرو.) سرچينه: د رويترز خبري اژانس، ۲۰۱۸ د مې دويمه. همدارنګه د (فيتش) په نامه يوه بل اژانس په خپله يوه بيانيه کې داسې څرګندونې کړې وې: (د ترکيې د اقتصادي ودې د درجې راټيټدل له (BB+) څخه (BB) د لېرې د تورم د زياتوالي او همدارنګه هغه ستونزې دي چې د ترکيې په اقتصادي سياست کې شتون لري.) (سرچينه: ترک پرس، ۲۰۱۸ د جولای ۱۴مه.)

څرګنده خبره ده چې دغه اژانسونه پر اقتصادي وضعې ژور اغېز لري؛ ځينې وخت د يوه هېواد اقتصادي ستونزې پټې ساتي او تمرکز نه ورباندې کوي، چې دا کار يې په کلونو له ترکيې سره وکړ. همدارنګه ځينې وخت د يوه هېواد له اقتصادي ستونزو پرده پورته کوي او حتا څو برابره يې زياد ښيي، چې ورته کار يې اوس له ترکيې سره وکړ؛ چې دا د دې لامل ګرځي چې پوروړي له ترکيې خپل پورونه وغواړي او ترکيه خپل پورنه په لېره نه، بلکې په بهرنيو پولي واحدونو سره ورکړي او په دې سره د لېرې ارزښت راټيټ شي.

دویم: هغه پوښتنه چې دلته راپورته کېږي دا ده چې که د لېږې ناورين اوس نه، بلکې له ډېره وخته راهيسې پيل شوی دی، نو ولې اوس چې د عيسوی کشيش له لارې او د ماليو د زياتوالي پر مهال يې راپورته کړ او لېره دومره تيز خپل ارزښت له لاسه ورکوي؟ اوس چې امريکا په لېرې پسې دومره راخيستې ده چې حتا د دواړو هېوادونو ترمنځ د شخړې لامل گرځي او يا دا چې ترکيه بايد له امريکا، ناټو او ... سره خپلې اړيکې پرې کړي په داسې حال کې چې دا يو غبرگون هم عملا نه دی شوی، نو رښتيا خبره څه ده؟ په دې خبره باندې د پوهېدو لپاره بايد لاندې واقعيتونه وڅېړو:

1- يوه مهمه مسله چې د ټرامپ حکومت د خپلو کارونو په لومړيتوبونو کې ونيوه دا ده چې امريکا بايد ډالر د يورو په گډون د نړۍ د ټولو پولي واحدونو پر وړاندې ارزښتمن کړي. امريکا لومړی وغوښتل چې د يورو په سيمه کې د سود له ټيټې کچې استفاده وکړي او په امريکا کې يې د سود کچه لوړه کړله او په دې سره يې زياتې پانگې امريکا ته جذب کړلې. امريکا تمه درلوده چې دا کار به يې يورو د ډالر پر وړاندې بې ارزښته کړي، مگر داسې ونه شول، بلکې د يورو ارزښت همداسې پاتې شو، ځکه چې د اورپا مرکزي بانک د نغدې او د تيسير په نامه نغدو نوټونو د اخيستلو د کمولو سياست يې وکاروه او دا کار د دې لامل شو چې په اورپا او اسيا کې پانگونه له زياتې گټې سره سرته ورسېږي او په امريکا کې پانگونه ډپ کړي. کله چې ټرامپ په دې کار کې ناکام شو، نو د وارداتو په کمولو او د صادراتو په زياتولو يې پيل وکړ، څو سوداگريزې معاملې په خپله گټه وڅرخوي او په دې سره د ډالر ارزښت لوړ کړي. له همدې امله يې په وارداتي توکو ماليه زياته کړه. ويلبور روس د ۲۰۱۸ د مې په ۳۱مه اعلان وکړ چې هېواد يې له اورپايي اتحاديې، چين، مکسيکو او کاناډا څخه په وارېدېدونکو فولادو او المونيمو ماليه لوړوي. سرچينه، www.dw.com ، ۲۰۱۸ د مې ۳۱)

2- د ټرامپ يو سياست هم د يورو د ارزښت د ټيټولو او د ډالر د ارزښت د زياتولو په موخه بريالی نشو، نو فکر يې وکړ چې راڅه پر ترکيه فشار راوړه او د لېرې ارزښت ټيټ کړه. امريکا غواړي چې د اورپا مالي بازارونو وځپي او په دې سره اورپا وويروي. ځکه اورپا له ترکيې سره خورا زياتې مالي معاملې لري او په ترکيه کې تر ټولو زياته پانگه اچونه د اورپا ده او دا کچه په ۲۰۱۷ کال ۴۲ سلنه لوړه شوه. همدارنگه د ترکيې د سوداگريزو توکو زياته معامله له اورپا سره ده او دا کچه په ۲۰۱۷ مې ۱٦۰ ميلیارده ډالره وه، چې زياته گټه يې هم اورپا ته رسېږي. دواړو لوريو پرېکړه کړې چې د گډ گمرک هوکړه ليک چې په ۱۹۹۵ کې شوی دی له سره نوی کړي او په دې سره غواړي د سوداگريزې راکړې ورکړې کچه تر راتلونکې يو نيم کال پورې ۲۰۰ ميلیاردو ډالرو او تر راتلونکو پنځو کالو پورې يې ۵۰۰ ميلیاردو ډالرو ته ورسوي. دا معلومات د ترکيې د اقتصاد وزير نهاد زيکجي رسنيو ته ورکړل. سرچينه: شرق الاوسط، ۲۰۱۷ د سپټمبر ۲۹مه) په داسې حال کې چې د ترکيې او امريکا ترمنځ د سوداگريزې راکړې ورکړې اندازه ۱۸,۷ ميلیارده ډالر ده، چې ترکيې ته د امريکا صادرات د ټرامپ په لومړيو ۱۱ مياشتو کې ۷,۲ سلنه له ترکيې امريکا ته زيات وو. سرچينه: د اناضول خبري اژانس د ۲۰۱۸ د جنوري ۲۱مه. نو که

امریکا هر څومره د ترکیې اقتصاد ته ټکانونه ورکوي په همغه کچه د اورپا اقتصاد زیانمنوي او په دې سره لکه څنګه چې ټرامپ پټیلې ده د یورو ارزښت راټیټ کړي.

۶. د اورپا بازار د لیرې د سقوط له امله اغېزمن شو:

الف) د اورپا مرکزي بانک تل د ترکیې پر وړاندې د یورو د سیمو د بانکونو د دروازو د پرانیستلو په اړه اندېښنه درلوده، په ځانګړې توګه فرانسوي NB-BARIBA، هسپانوي بي بي في ایه او د ایټالوي اوني کریډټ بانکونه؛ په دغو درېو بانکونو کې ترکي لېره پراخ فعالیت لري او د دې بانکونو سهام تر درې سلنې راټیټ شول او له همدې همدې امله د ترکیې له وروستیو بدلونونو څخه اغېزمن شول.

ب) د نړیوال بانک د وروستیو شمېرو پر بنسټ؛ د هغو پورونو کچه چې اورپایي بانکونو ترکیې ته ورکړي دي ۲۲۴ میلیارده ډالر دي، چې تقریبا ۲۰۰ میلیارده یورو کېږي، چې زیاته کچه یې د هسپانوي بانکونو له لوری ورکړل شوې ده. اوس دا بانکونه د ترکیې د ناورین په اړه سخته اندېښنه لري، ځکه چې د لیرې تر سقوط وروسته د دغو بانکونو اسهام له ۱۰ تر ۲۰ سلنې راټیټ شوي دي او لامل یې هم هغه پورونه دي چې ترکیې ته یې ورکړي دي. سرچینه: سکای نیوز، ۲۰۱۸ د مې ۳۱مه.

ج) بله مسله چې د ترکیې د پورونو په اړه اندېښنې راپورته کوي دا ده چې ترکیه د خپلو پورونو د ورکړې وس نه لري؛ ځکه چې ترکي پانګوال ۸۲,۳ میلیارده ډالر له هسپانیوي بانکونو، ۳۸,۴ میلیارده له فرانسوي بانکونو او ۱۷ میلیارده له ایټالوي بانکونو پوروړي دي. له همدله امله په اورپا کې د خطر زنګ کرنګول کېږي، ځکه دغو بانکونو خپل اسهام له لاسه ورکړي دي. سرچینه: https://www.ft.com/content/51311230-9be7. د لیرې د ارزښت کمېدل د دې شونتیا زیاتوي چې ترکیه خپل پورونه ادا نه شي کړلی او دا خپله اورپا په پراخه کچه اغېزمنوي.

د) ځینې راپورونه داسې ښیي چې یو شمېر لوی ترکي شرکتونه له ۲۲۰ میلیارده زیات پوروړي دي او د لیرې تر سقوط وروسته یې دولت ته د مرستې غوښتنلیکونه استولي دي. دغوش یو هغه لوی شرکت دی چې د یوه لوی ترکي شتمن فریدهاینک لخوا رهبري کېږي، نوموړي له بانکونو غوښتي چې له نوموړي سره پورونه ور سره په ډالرو واړوي. ځینې راپورونه ښیي چې دا ډول پورونه چې په ډالرو باندې اړول غوښتي ۲۰ میلیارده ډالرو ته رسېږي.

هـ) د المان د صنعت او سوداګرۍ خونې اعلان وکړ چې ۶۵۰۰ الماني شرکتونه په ترکیه کې فعالیت کوي او په ترکیه کې له شته ناوړه اقتصادي وضعیته اغېزمن شوي دي. نوموړې خونې اعلان وکړ چې یاد الماني شرکتونه غواړي نور په ترکیه کې پانګونه ونه کړي. سرچینه: www.lebanon24.com ، ۲۰۱۸، د اګیست ۱۳مه)

درېیم: نو د لیرې پر سقوط باندې د امریکا د فشار موخه دا ده چې په دې سره د اورپا اقتصاد وځپي او بلاخره د یورو ارزښت د ډالر پر وړاندې ټیټ کړي. د ټرامپ فشارونه د دې لامل شوي دي چې په ترکیه کې د خلکو ژوند له

ستونزو سره مخ شي، مګر ټرمپ دې ته هېڅ ارزښت نه ورکوي. که څه له ټرامپ غوندې انسان څخه د داسې کار کول د حیرانتیا ځای نه دی. ځکه نوموړی د پدوانۍ د مفکورې پر بنسټ رالوی شوی دی او د پدوانانو وینه یې په رګونو کې ده، مګر هغه څه چې خورا ناوړه دي او انسان ته ازار ورکوي دا دي چې اردوغان دا خاین او چمباز درک نه کړ او اردوغان حیرانېږي چې خپل یو تاریخي ستراتیژیک دوست یې د یوه کشیش له امله وځپلو.

اردوغان د تور سمندرګي په غاړه په اونیه ښار کې یوې غونډې ته داسې وویل: (د یوه کشیش د خلاصون لپاره د ترکیې پر وړاندې دا ډول جرئت او ګواښ لویه اشتباه ده.) نوموړي زیاته کړه: (یو ځل بیا امریکایي چارواکو ته وایم چې تاسو ته شرم دی چې په ناټو کې خپل یو ستراتیژیک دوست له یوه عیسوي کشیش سره معامله کوئ.) سرچینه: د الانباء پاڼه، ۲۰۱۸، د اګبست ۱۲مه) وروسته یې په غم او پرېشانۍ ټرامپ ته خطاب وکړ چې ترکیې د امریکا لپاره خورا زیات خدمتونه کړي دي او له د امریکا لپاره یې د خپلو مبارزو یادونه وکړه. همدارنګه نوموړي په یوه لیکنه کې چې د (له امریکا سره ناورین څنګه ارزوئ) تر سرلیک لاندې د نیویارک ټایمز په نشریه کې خپره شوه داسې ویلي دي: (۶۰ کاله کېږي چې امریکا او ترکیه په ناټو کې ستراتیژیک ملګري او شریکان دي. دواړو هېوادونو په ګډه د سړې جګړې پر وړاندې او تر هغه وروسته مبارزه وکړه او یو د بل تر څنګ یې سختې ستونزې وګاللې. ګڼ کلونه ترکیې د امریکا غوښتنې ته هرکلی ویلی دی. زموږ پوځونو د کوریا په جګړه کې اوږه په اوږه د امریکایي سرتېرو ترڅنګ جنګ کاوه، د کیوبا د توغندیو د ناورین پر مهال د امریکا ترڅنګ ودرېدو، د وضعیت د ارامولو لپاره مو امریکا ته اجازه ورکړه چې د جای جوبیتر توغندي زموږ په خاوره کې نصب کړي او کله چې امریکا وغوښتل د سپټمبر د ۱۱ د پېښې عاملینو ته جزا ورکړي استفاده یې ترې وکړه. ترکیې د ناټو په چوکاټ کې خپل سرتیري د امریکا د جګړې د بریالیتوب لپاره افغانستان ته واستول.) د ادروغان له خبرو ښکاري چې نوموړي خپله دوستي د امریکا پر وړاندې چې د اسلام او مسلمانانو دښمن دی، څنګه اعلانوي. مګر د دې ټولو چوپړونو پایله یې دا شوه چې هغه هېڅ ارزښت نه ورکوي.

څلورم: دا چې د امریکا او ترکیې ترمنځ به دا کړکېچ تر کومه ادامه ولري، په دې اړه داسې وایو:

1- په اصل کې پر لېره د امریکا فشار د دې لپاره دی چې د اورپایي اتحادیې اقتصادي وضعیت وځپي او په پایله کې د یورو پر وړاندې د ډالر ازښت لوړ کړي، نو کله چې ټرامپ دې موخې ته ورسېد او خپله غریزه یې اشباع کړه، نو د اقتصادي ودې د درجه بندۍ د سازمانونو په وسیله به بېرته ارقام او شمېرې واړوي او له لېرې به بېرته خپل ملاتړ اعلان کړي، ځکه چې د امریکا موخه لېره نه، بلکې یورو ده او اوس ځکه پر لېره فشار راوړي چې له اورپا سره یې خورا زیاتې سوداګریزې راکړې ورکړې دي، ځکه همدا اوس د ډالر پر وړاندې یورو راټیټه شوې ده: (کله چې فایننشل ټایمز له دوو نورو سرچینو څخه راپور خپور کړی چې د اورپا مرکزي بانک د هسپانیې، ایټالیې او فرانسې د بانکونو په اړه اندېښنه لري، یورو سخته اغېزمنه شوله. اوس یوه یورو ۱,۱۳۶۵۵ دی او دا د ۲۰۱۷ کال د جولای له میاشتې تر ټولو ټیټ قیمت دی. سرچینه: د رویترز خبري اژانس ۲۰۱۸، اګېست ۱۳مه)

امریکا په ۲۰۰۳ کال کې د اردوغان د قدرت ته رسېدو سره سم د ترکیې اقتصاد په کاذبو خبرونو سره لوړ وښوود. په داسې حال کې چې تر اردوغان مخکې د اجاوید د واکمنۍ پرمهال د لیرې ارزښت خورا ټیټ او اقتصاد یې سخت ویجاړ و. امریکا او ملګرو یې ترکیې ته د زیاتو پورونو په ورکړې سره پرمختللی وښوود او د اقتصادي ودې د اژانسونو لخوا یې په لوړه درجه کې راوست. وروسته یې د ترکیې اقتصاد د ودې په حالت کې معرفي کړ، په داسې حال کې چې په پورونو او سودونو باندې ولاړ و.

2- امریکا ته د ترکیې المونیمو او فولادو د صادارتو په اړه باید وویل شي چې دا ډېر تاثیر نه لري، ځکه امریکا ته د ترکیې د فولادو د صادراتو بیه یوازې له یوه میلیارد یو څه زیاته ده او دا د دولتي اقتصاد د مجموعي کچې په نسبت چې ۱۵۷ میلیارده ډالره ده، خورا کمه ده. اصلي موخه دا ده چې د ترکیې په اقتصادي بازار کې د لیرې په اړه سخته اندېښنه راپورته کړي او په دې سره د اورپا اقتصاد وځپي او بلاخره د یورو ارزښت د ډالر پر وړاندې ښکته کړي. ځکه چې د اورپا او ترکیې ترمنځ زیاتې سوداګریزې معالې کېږي او د امریکا له نظره دا موثر کار و.

3- په ترکیه کې د امریکایي کشیش د نیولو په اړه باید ووایو چې نوموړی کابو دوه کاله کېږي چې بندي دی، مګر بیا هم د امریکا او ترکیې ترمنځ اړیکې نورمالې وې، نو ټرامپ دا مسله په قصدي توګه جدي ونیوله او د راتلونکو انتخاباتو لپاره ترې استفاده وکړي او د دې ترڅنګ د ترکیې او امریکا ترمنځ دا ستونزه د ترکیې د پولي واحد د ټیټېدو لامل شي او امریکا ترې د ځان په ګټه استفاده وکړي. نو د کشیش موضوع په دې مسله کې یوازې د ستونزې د راپورته کولو کې وکارول شوه. اصلي موخه د یورو ځپل و، چې امریکا تقریبا دې موخې ته رسېدونکې ده او کېدی شي کشیش وروسته په یوه داسې اسلوب ازاد شي چې د اردوغان ابرو پکې لاړه نشي او یا یې ابرو ته هېڅ ارزښت ورنه کړل شي.

4- مګر هغه ستونزې چې د لیرې د ټیټوالي او د لومړنیو توکو د لوړوالي له امله د ترکیې خپل زغمي، نه ټرامپ ته اهمیت لري او نه هم د هغه ملګرو او نه هم دامریکا مزدورانو ته. اوس کوندې د امریکا مزدوران پوه شوي وي چې کله چېرته د امریکا ګټه وي، بیا نه د خپلو مزدورانو پروا لري، نه یې د خلکو او هر څه چې وغواړي کوي یې؛ حتا کولی شي خپل مزدوران توهین کړي او د خپل خلکو پر وړاندې یې بې ارزښته کړي. رښتیا هم کله چې یو څوک ټیټ او ذلیل وي، نو هر ډول توهین او رټل ورته اسانه وي.

پایله دا چې هغه ناورین چې ټرامپ د مالیاتو د لوړولو، د کشیش د موضوع د راپورته کولو، د اقتصادي ودې د اژانسونو لخوا د ترکیې د ټیټې درجې ښوودلو، د ترکیې د پورونو د افشاء کولو پر مټ منځه راوړ او له امله یې د لیرې ارزښت خورا ټیټ کړ، موخه یې د اورپا ویرول او د دوی د اقتصاد ویجاړول وو، څو یورو د ډالر پر وړاندې راټیټه کړي. ځکه چې له اورپا سره د ترکیې سوداګریزې راکړې ورکړې خورا زیاتې وې او د یورو د ټیټولو لپاره پر ترکیه فشار د امریکا لپاره ښه لاره وه.

لکه څنګه چې اردوغان اوس هم د امریکا پر محور تاویږي، نو شاید دا ناورین ډېر وخت ونه نیسي، بلکې کله چې ټرامپ ووینې چې یورو د ډالر پر وړاندې د نوموړي په زړه راټیټه شوې ده، نو لکه څنګه یې چې دا ناورین پیل کړی، همداسې به یې پای ته ورسوي. دا کار شاید داسې وکړي چې د اردوغان ابرو پکې لاړه نشي او شاید هېڅ پروا یې هم ونه لري او وروسته به کشیش ازاد شي، سختې مالیې به لغوه او یا به یې کمې کړي او د اقتصادي رشد اړانسونه به ترکیې ته امریکا په پور ورکولو سره بېرته د ترکیې اقتصادي ودې درجه لوړه وښیي او په دې سره به د لیرې ارزښت بېرته لوړ کړي، که څه هم شاید ارزښت یې بېرته تر ناورین مخکې کچې ته ونه رسېږي. نو بېرته به اردوغان او ټرامپ غاړه غړی شي او داسې به وښیي چې ګواکې هېڅ هم نه دي شوي.

رښتیا هم چې کله د دغو مزدورو حکامو د بادارانو ګټې هر څه وغواړي، دوی یې ورته چمتو کوي او که دوی سپکېدل هم پروا یې نه لري، حتا که وغواړي خپل مزدوران د قدرت له ګدۍ هم غورځوي، چې په ځلونو یې له خپلو مزدورانو سره همداسې کړي هم دي. مګر داسې څوک شته چې پند ترې واخلي؟! ﴿إن فی ذلک لذکری لمن کان له قلب أو ألقی السمع و هو شهید﴾

۱۴۳۹ د ذی الحجې ۱۲مه

۲۰۱۸ د اګېست ۲۳ مه

ژباړه: انجنیر احرار